

УДК: 339.92 (477:470)

Дашевська О.В.*, Тараненко І.В.**

ПЕРЕДУМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ОПТИМАЛЬНИХ ФОРМ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ З РОСІЄЮ

В статті проведений порівняльний аналіз економічних переваг від реалізації зони вільної торгівлі та митного союзу між Україною та Росією. Автори охарактеризували політико-історичні передумови створення інтеграційного об'єднання на просторі СНД. Обґрунтовано необхідність розбудови взаємовигідних відносин між державами – учасницями зони вільної торгівлі та/чи митного союзу.

Ключові слова: зона вільної торгівлі, митний союз, інтеграція, Співдружність незалежних держав, Єдиний економічний простір

In the article the comparative analysis of economic advantages is conducted from realization of free trade and customs union zone between Ukraine and Russia. Authors described political and historical pre-conditions of creation of integration association within the Commonwealth of Independent States. The necessity of development of mutually beneficial relations between the states - participants of free trade zone and/whether customs union is grounded.

Keywords: free trade zone, customs union, integration, Newly Independent States, Single economic space

Вступ. Для динамічного природного розвитку ринкових відносин в Україні важливо залучати та використовувати досвід і механізми функціонування зовнішньоекономічних систем в країнах з розвинутою ринковою економікою. В умовах переходу до ринкових взаємовідносин між країнами в рамках СНД Україні необхідно звести до мінімуму вплив будь-яких політичних процесів на зовнішню торгівлю.

Розвиток зовнішньоекономічних зв'язків України на просторі СНД переживає складний період глибоких перетворень, які пов'язані з пошуком оптимальної форми економічної інтеграції. Росія є найбільшим торговельним партнером України, а також найбільш потужним і впливовим членом ЄЕП, у зв'язку з цим необхідно провести порівняльне дослідження зовнішньоекономічних цілей двох держав та з'ясувати ступінь впливу політичних факторів на зовнішню торгівлю як найпріоритетніший напрямок інтеграційного руху між країнами.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Теоретичні основи дослідження міжнародних інтеграційних процесів були закладені в роботах Ф. Ліста, Дж. Вінера, які сформулювали теорію митних союзів. Закономірності та етапи процесу розвитку міжнародної економічної інтеграції, а також багатоманітність її форм від утворення зон вільної торгівлі через митні союзи до економічних, валютних та політичних союзів досліджені в роботах Б. Балласи [1], Дж. Міда [2], Л. Глухарева [3], В. Сіденка [4]. Особливості регіональної інтеграції та кооперації в межах СНД виявлено А. Аслундом, С. Гаріетом, М. Олкотом [5] та ін. Порівняльний аналіз та оцінку потенційних вигід, що може отримати

* Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля

Україна від вступу до Митного союзу, здійснено В. Мунтіяном, на думку якого вступ до Митного союзу на вигідних для України умовах може припинити стрімке зростання негативного сальдо зовнішньоторговельного балансу України [6]. Шляхи та можливі вектори інтеграції України розглянуто в працях Д. Лук'яненка, Ю. Макогона, Ю. Пахомова, А. Філіпенка, В. Чужикова [7, 8, 9].

Мета дослідження – визначення передумов ефективного функціонування зони вільної торгівлі та/або митного союзу України з Росією.

У процесі дослідження використано діалектичний метод наукового пізнання та загальнонаукові методи пізнання: методи системного аналізу, теоретичного узагальнення, синтезу, історико-логічний аналіз, метод структурного аналізу та метод порівняння. Інформаційною основою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти України з питань регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Основні результати дослідження. У 1993 році між Україною і Російською Федерацією було укладено угоду про вільну торгівлю, згідно з якою «Договірні Сторони не застосуватимуть мито, податки та збори, що мають еквівалентний вплив на експорт та/або імпорту товарів, що походять з митної території однієї з Договірних Сторін і призначені для митної території іншої Договірної Сторони» [10]. Після прийняття даної угоди Україна і Росія не застосовували ніяких заходів тарифного регулювання зовнішньої торгівлі одна до одної до 1997 року. У квітні 1994 року було підписано угоду про створення зони вільної торгівлі, але обидві країни до цього часу її не сформували [11].

Важливим кроком на шляху активізації співробітництва України і Росії, а також країн СНД, мала заява Президентів України, Російської Федерації, Казахстану і Білорусі про створення Єдиного економічного простору (ЄЕП): «Результатом переговорів буде підготовка... угоди про формування Єдиного економічного простору, узгодженої економічної політики щодо ряду напрямків, гармонізацію відповідного законодавства і створення єдиної регулюючої міждержавної незалежної Комісії з торгівлі і тарифів. Кінцевою метою роботи є створення Організації регіональної інтеграції» [12]. І вже 23 лютого 2003 року така угода була підписана. Згідно з Ялтинською угодою, Єдиний економічний простір визначається як «економічний простір, який об'єднує митні території Сторін, на якому функціонують механізми регулювання економік, засновані на єдиних принципах, що забезпечують вільне пересування товарів і послуг, капіталу та робочої сили і проводиться єдина зовнішньоторговельна і погоджена в тому обсязі, в якому це необхідно для рівноправної конкуренції та підтримки макроекономічної стабільності, податкова, грошово-кредитна і валютно-фінансова політика» [13].

Найдискусійнішим питанням щодо участі України в ЄЕП є вибір оптимальної форми інтеграції в дану структуру. Угода про формування ЄЕП передбачає таку можливість: «ЄЕП формується поетапно, з урахуванням можливості різнорівневої і різношвидкісної інтеграції» [13, ст. 5]. Тобто де-юре Україна має вибір: обмежитись зоною вільної торгівлі (ЗВТ) чи піти далі і у повному обсязі стати членом митного союзу (МС) разом з Росією, Білорусією та Казахстаном. Але де-факто ЄЕП формується як митний союз, і за це виступають три інших його члени, тим більш що між ними вже існує митний союз в рамках ЄврАзЕС.

На початку створення ЄЕП Україна категорично наполягала тільки на створенні зони вільної торгівлі і начебто досягла в цьому успіху. На зустрічі голів держав-учасниць ЄЕП в Астані 15 вересня 2004 року було ухвалено рішення про першочергове створення ЗВТ і підготовку необхідного пакету документів до 1 липня 2005 року. На другому засіданні голів держав-учасниць ЄЕП вже у серпні-вересні 2005 року Україну представляв новий Президент країни В. Ющенко, який з 29 першочергових документів щодо формування

ЄЕП підписав тільки 14. В. Ющенко пояснив, що інші 15 не відповідають національним інтересам України і включають в себе такі положення, які передбачають одночасне створення ЗВТ з митним союзом, не кажучи вже про болюче питання наднаціональних органів.

Таким чином, вибір між ЗВТ і МС за участі Росії в рамках ЄЕП стає виключно актуальним для України з моменту ратифікації угоди про ЄЕП в 2004 році. Тому всебічний аналіз двох можливих варіантів з урахуванням світового досвіду і зовнішньоекономічних інтересів України дасть змогу визначити позитивні й негативні фактори розвитку будь-якого з них, а разом з економічним аналізом допоможе побудувати найефективнішу модель участі України в інтеграційних об'єднаннях між країнами СНД.

Участь України в ЄЕП в основному націлена на взаємовигідну розбудову відносин з Російською Федерацією, в чому зацікавлена і російська сторона. Тому всю мотивацію для України щодо ЄЕП можна звести до таких основних тез:

- скасування російського мита і ПДВ на нафту і газ;
- реалізація російських енергоносіїв Україні за внутрішньо російськими цінами;
- створення «єдиного енергетичного простору», що передбачає формування стратегічних енергетичних запасів країн-учасниць;
- отримання повнішого доступу на російський ринок через скасування торговельних бар'єрів;
- скасування російських антидемпінгових заходів щодо українських товарів, імпортних квот на металопродукції та деякі інші види товарів;
- зростання взаємної торгівлі країн-учасниць;
- поновлення й розвиток коопераційних зв'язків між країнами-учасницями;
- забезпечення вільного руху робочої сили між державами, скасування процедури реєстрації тощо [14].

Виходячи з таких мотивів, Україна наполягала на підготовці необхідних документів в рамках цих положень і отримала певні результати. Так, на кінець 2005 року вже запропонований до підпису ряд документів, які передбачають скасування мита, спеціальних та антидемпінгових заходів, кількісних обмежень тощо у взаємній торгівлі між державами-учасницями ЄЕП (табл. 1) [14].

Таблиця 1

Документи щодо тарифно-нетарифного регулювання зовнішньої торгівлі країн-учасниць ЄЕП

№	Назва документу	Коротка характеристика документу
1	Протокол про відміну вивізного мита у взаємній торгівлі	Гармонізація законодавства країн-учасниць ЄЕП в частині урегулювання питань застосування ввізного мита у взаємній торгівлі з метою створення зони вільної торгівлі без вилучень та обмежень, а також створення рівних умов для здійснення зовнішньоекономічної діяльності господарюючими суб'єктами держав-учасниць ЄЕП.
2	Угода про відміну спеціальних захисних, антидемпінгових і компенсаційних заходів у взаємній торгівлі	Відмова від практики застосування спеціальних захисних, антидемпінгових і компенсаційних заходів за умовою формування єдиних правил конкурентної, цінової та податкової політики у взаємній торгівлі. Включення переліку угод, що забезпечують формування єдиних правил конкурентної, цінової та податкової політики у взаємній торгівлі.

№	Назва документу	Коротка характеристика документу
3	Угода про відміну кількісних обмежень у взаємній торгівлі між державами-членами ЄС	Відміна кількісних обмежень у взаємній торгівлі, скасування інших перешкод для вільного руху товарів та послуг, виконання внутрідержавної процедури, необхідної для функціонування торгівлі без застосування кількісних обмежень. [Розроблено на основі «Генеральної угоди щодо тарифів та торгівлі (ГАТТ/COT), (ГАТТ 1947)».]
4	Угода про застосування спеціальних захисних, антидемпінгових та компенсаційних заходів у взаємній торгівлі	Уніфікація правових норм в галузі торговельного права держав-учасниць ЄС. Передбачено процедуру застосування захисних заходів державами-учасницями відносно одна одної, а також підготовка можливостей для подальшої відміни захисних заходів у взаємній торгівлі.
5	Угода про єдині правила ліцензування імпорту та експорту товарів з учасниць ЄС та прямують до митної території інших держав-учасниць ЄС	Регулювання процесів ліцензування імпорту та експорту товарів, що походять з митної території однієї з держав-учасниць ЄС та прямують до митної території інших держав-учасниць ЄС. Передбачено необхідність уніфікацією переліку товарів, імпорту та експорту яких забезпечення спрощеної процедури ліцензування та ліцензується яких забезпечення справедливого вирішення спорів з питань ліцензування імпорту та експорту товарів, а також неприпустимість свавільного та дискримінаційного використання ліцензування у сфері торгівлі в рамках ЄС.

*Примітка: повний перелік основних документів щодо формування ЄС див. у додатку А

Джерело: www.eep.com [14]

Наведена таблиця дає змогу зробити висновок, що Україна має всі шанси на реалізацію в рамках ЄС основних мотивів, які стосуються енергетики і російських квот на українську продукцію. Водночас невирішеним залишається питання про реалізацію російських енергоносіїв Україні за внутрішніми російськими цінами. Проте скасування експортного мита і ПДВ на нафту і газ і так значно знизить ціну для українського споживача.

Розглянемо проблеми, через які Україна вагається щодо митного союзу в рамках ЄС. Основними причинами такого вагання експерти називають:

- збереження курсу на євроінтеграцію;
- митний союз передбачає створення наднаціонального регулюючого органу, що суперечить Конституції України.

Оцінка наслідків приєднання України до ЄС для її відносин з Євросоюзом приводить до суперечливих висновків. Деякі українські політики та економісти схильні до однозначної думки, що Україна, приєднавшись до ЄС, відмовилась від євроінтеграції і навіть порушила свої правові зобов'язання перед ЄС. Однак, на думку автора, таке твердження є одностороннім і не відповідає дійсності. Розглянемо правові аспекти даного питання.

Основним документом, який регулює відносини України і ЄС, є угода про партнерство і співробітництво. У цьому документі зазначено, що Україна повинна поступово привести своє законодавство у відповідність із законодавством Євросоюзу, у зв'язку з чим робиться висновок, що гармонізація економічних законодавств учасників цього об'єднання, передбачена ЄС, суперечить духу угоди Києва – ЄС. Угоди з ЄС про партнерство і співробітництво уклали всі країни СНД. І в них записані ті ж самі обіцянки гармонізувати

законодавство з європейським. Так, в угоді між Росією та Євросоюзом про партнерство і співробітництво йдеться про те, що Росія буде прагнути до приведення у відповідність своїх законів із законами ЄС. Тобто, з погляду Євросоюзу, всі ці країни прагнуть до однієї й тієї ж форми гармонізації законодавства з ним. Тому в даному контексті входження в ЄЕП не може перешкодити поширенню відносин з ЄС.

Ще один аргумент противників Єдиного економічного простору – те, що зона вільної торгівлі ЄЕП суперечить зоні вільної торгівлі України з ЄС, передбаченій Угодою про партнерство і співробітництво. Однак, по-перше, документ не припускає неминучність створення такої зони (що, наприклад, є в договорах ЄС з Тунісом, Марокко і рядом інших країн, де складено графік переходу до вільної торгівлі). Він лише передбачає можливість переговорів про ЗВТ у майбутньому. По-друге, аналогічні формулювання про таку можливість є й в угодах ЄС з іншими країнами СНД. Проте в угоді з Росією є дещо більше. У її першій статті створення в майбутньому зони вільної торгівлі прямо названо однією з цілей партнерства (у документі ЄС – Україна таких слів немає). По-третє, більший інтерес Євросоюзу до вільної торгівлі саме з Росією підкріплюється не стільки цією фразою, скільки конкретними справами. Інтенсивність діалогу РФ і ЄС удвічі вище, ніж в Україні і ЄС, – саміти двох сторін проходять двічі на рік, а не раз у рік. І кількість переходить у якість: у 2001 році сторонами створена Група високого рівня (використовується те ж поняття, що і для учасників переговорів про ЄЕП у СНД), що розробляє концепцію загального економічного простору Росії і Євросоюзу.

Якщо ж Єдиний економічний простір «четвірки» буде створено у формі митного союзу, то переговори про загальний простір повинні перейти з формату Росія – ЄС у формат ЄЕП – ЄС. А реально це означає початок переговорів і про зону вільної торгівлі з ЄС за участю України, чого Київ поки що марно домагається від Брюсселя. Тож шлях до Європи через Росію може виявитися навіть коротшим, ніж через «українські двері».

Створення зони вільної торгівлі в рамках ЄЕП не суперечило б відносинам України з ЄС, навіть якби наша країна мала з ЄС договір про асоціацію. Адже в угодах про асоціацію, що ЄС підписував і з явними кандидатами зі Східної Європи, і з кандидатами в невизначеному майбутньому (такими як, наприклад, країни колишньої Югославії), і з позбавленими кандидатської перспективи країнами Південного Середземномор'я містився той самий пункт: про право на збереження і створення зон вільної торгівлі і митних союзів, якщо вони не суперечать угоді з ЄС, при цьому угодам про створення ЗВТ повинні були передувати взаємні консультації ЄС і асоційованої з ним країни. Користуючись цим, Польща, Угорщина, Чехія і Словаччина створили в 1993 році Центральноевропейську асоціацію вільної торгівлі, до якої потім приєдналися Словенія, Румунія і Болгарія. Ця зона не викликала ніяких дорікань Брюсселя і полегшила її учасникам процес вступу до ЄС.

Однак в угодах ЄС про партнерство і співробітництво з Україною й іншими країнами СНД немає навіть положення про взаємні консультації у випадку виникнення таких митних союзів і ЗВТ. А немає його тому, що рівень взаємодії, передбачений цими документами, на порядок нижче рівня, передбаченого домовленостями ЄС зі східноєвропейськими чи середземноморськими країнами, де був, зокрема, складений докладний графік переходу до зон вільної торгівлі.

Офіційна позиція ЄС у відношенні інтеграції своїх сусідів з пострадянського простору, в тому числі й у відношенні до ЄЕП, викладена у повідомленні Європейської комісії Європейській раді і європейському парламенту «Широка Європа – сусідство: нова система відносин з нашими східними і південними сусідами». Це повідомлення є головним програмним документом з питань відносин ЄС зі своїми сусідами: «На майбутньому схід-

ному зовнішньому кордоні регіональне економічне співробітництво між західними новими незалежними державами (Україна, Білорусія, Молдавія) дуже сильно орієнтовано на традиційні товарно-грошові потоки з Росії й у Росію. Однак підтримка регіонального політичного співробітництва і/чи економічної інтеграції поки не стала істотним компонентом політики ЄС у відношенні Росії і західних ННД. У контексті нової політики суспільства подальші регіональна і субрегіональна кооперація й інтеграція між країнами Південного Середземномор'я буде істотно підтримуватися. Можуть також бути розглянуті нові ініціативи по підтримці регіонального співробітництва між Росією і західними ННД» [15].

Таким чином, жодної правової підстави змінювати відносини з Україною через її участь в ЄП у Євросоюзу немає. Крім того, розширення ЄС на Схід завдало серйозної шкоди українським експортерам, тому що багато хто з нових членів ЄС мали з Україною договори про вільну торгівлю, які тепер ними денонсуються. Євросоюз категорично відкинув питання про компенсацію цих збитків Україні. Отже розширення ЄС стає додатковим імпульсом до поглиблення інтеграційних відносин з Росією та іншими країнами СНД – закриття нових євrorинків змушує українських товаровиробників шукати партнерів в країнах СНД, щоб мати змогу частково покрити збитки.

Ще одним з дискусійних питань є створення наднаціональних регулюючих органів ЄП або втрата частини суверенітету Україною. В той же час, як зазначалося раніше, Україна, прагнучи вступити в ЄС, автоматично погоджується на обмеження – в перспективі – суверенних повноважень національних органів влади, оскільки те, що члени ЄС втрачають частину свого суверенітету, – аксіома. Проте найважливішим аргументом проти ЄП є можливе обмеження українського суверенітету, що суперечить Конституції України. Особливе несприйняття викликає митний союз в рамках ЄП, оскільки його нормальна діяльність неможлива без існування органу з наднаціональними повноваженнями, який узгоджував би тарифну політику членів об'єднання.

Очевидно, що виконання угоди про формування ЄП вимагає від кожної країни-учасниці відмови від деякої частини суверенітету, тобто самостійності в прийнятті рішень. Дані повноваження за угодою повинні бути передані наднаціональним органам. Такими є Рада голів держав (РГД) та Комісія. З РГД все зрозуміло: рішення приймаються президентами держав-учасниць ЄП консенсусом, тобто: одна держава, один голос. А питання прийняття рішень Комісією ще остаточно не вирішено. Так, згідно з проектом договору про створення Комісії з питань торгівлі і тарифів, передбачена дворівнева організація роботи Комісії з метою запобігання яскраво вираженій наднаціональності Комісії [10]. Вищий орган, який буде приймати принципові рішення (Колегія Міністрів), буде мати міждержавний характер, в той час як виконавча діяльність Комісії (Генеральний директорат) буде мати наднаціональний характер. Така практика використовується в ЄС: Рада ЄС має міждержавний характер, а апарат Комісії ЄС є наднаціональним органом. Але занепокоєння викликає не характер Комісії, а технологія прийняття рішень Комісією. Згідно з Концепцією про ЄП, рішення за всіма питаннями Комісія приймає зваженим голосуванням: кількість голосів кожної із сторін визначається з урахуванням її економічного потенціалу. Тобто рішення приймається тоді, коли воно узгоджено трьома з чотирьох країн-учасниць ЄП, при цьому сукупний ВВП цих трьох країн повинен дорівнювати не менше двох третин ВВП організації. Даний принцип прийняття рішень Комісією з самого початку передбачає домінування Росії.

В інтеграційному об'єднанні, з одного боку, формуються оптимальні умови для кооперації підприємств країн-учасниць, а з іншого – може посилюватися конкуренція між

ними. В ЄСП можуть спостерігатися обидва ці явища. Крім того, в рамках ЄСП існує проблема дешевих енергоносіїв, що може призвести до браку стимулювання інноваційної діяльності. Якщо українські експортери не одержать доступу до дешевого палива, то вони матимуть стимул поступово переходити на високотехнологічну продукцію, впроваджувати енергозберігаючі технології. Іншими словами, дешева для України нафта пов'язана і з тактичним вирашем у собівартості, і зі стратегічним програшем у технологіях та інноваційному розвитку.

Конкуренція пов'язана не тільки з рівними умовами доступу виробників до ресурсів у середині об'єднання, але й з тим, що багато товарних груп виробляються як в Україні, так і в Росії, а тому конкурують на внутрішніх і зовнішніх ринках. Звідси – теза про малоймовірність потенційної доповнюваності національних економік на ринку ЄСП, яка несприятливо впливає на його перспективи. Однак про зміни умов конкуренції на зовнішніх ринках цього сказати не можна, оскільки створення ЄСП прямо не змінює умови доступу виробників на світові ринки. Непрямий його вплив пов'язаний з перспективами тіснішої кооперації чотирьох країн, а також з вибудовуванням відносин держав четвірки з СOT.

Із викладеного випливає: справді «повна» ЗВТ ЄСП виявиться для України напівзаходом. Наша країна зможе одержати безперешкодний у частині тарифного регулювання й квот доступ на ринки трьох партнерів (і відкриє їм свій ринок), але не отримає ліквідацію мита на енергоносії. Єдиним способом досягти останньої мети є митний союз. Водночас методом стримування взаємної торгівлі Росії й України як у випадку зони вільної торгівлі, так і за умови митного союзу залишиться такий неопротекціоністський інструмент, як антидемпінгові розслідування. Їх можна буде винести за межі ЄСП або завдяки політичному рішення на вищому рівні (що малоймовірно), або на ще глибшій стадії інтеграції – у спільному ринку.

Існують й пов'язані із МС проблеми для України. По-перше, МС припускає впровадження єдиного мита стосовно третіх країн, внаслідок чого рівень захисту внутрішнього українського ринку за окремими товарними групами може виявитися меншим, ніж необхідно (це пов'язано і з правилами СOT). По-друге, досить спірним питанням є конкуренція між виробниками країн-членів ЄСП.

Таким чином, дослідивши певні аспекти нормативно-правового забезпечення формування ЄСП, побудуємо порівняльну таблицю ЗВТ і МС для України в умовах економічної інтеграції країн СНД (табл. 2).

Таблиця 2
Порівняння зони вільної торгівлі та митного союзу ЄСП
в контексті геостратегічних інтересів України [16, с.161-162]

Зона вільної торгівлі ЄСП		Митний союз ЄСП	
Переваги	Недоліки	Переваги	Недоліки
<i>Скасування російських митних податей та ПДВ для України (у т. ч. на енергоносії)</i>			
Скасування мита теоретично можливе, однак поки що жодної повної зони вільної торгівлі «без вилучень та обмежень» у світі не існує.	Посилення монопольної залежності від російських енергоносіїв; брак стимулу переходити на енергозберігаючі технології; пріоритет нетарифного регулювання.	При створенні митного союзу Росія не зможе уникнути скасування мита, повну зону вільної торгівлі буде створено.	Російський контроль над українським ПЕК: «ЄСП – клуб споживачів енергоресурсів Росії».

Зона вільної торгівлі ЄЄП		Митний союз ЄЄП	
Переваги	Недоліки	Переваги	Недоліки
Вступ України до СОТ			
Теоретично не виникає технічних проблем щодо вступу.	Реально затримка у переговорах вже виникла; неможливість висування вимог Росії, якщо Україна стане членом СОТ раніше за Росію; необхідність узгодження переговорної позиції з іншими членами ЄЄП.	Можна переглянути ті з взятих Україною зобов'язань, які їй не вигідні (пов'язані з наданням компенсацій третім країнам); створення митного союзу ЄЄП раніше, ніж Україна та Росія увійдуть до СОТ, вкрай малоймовірне.	Необхідність проведення нових переговорів із СОТ стосовно зобов'язань України; значна затримка вступу до СОТ; з 2006 року в СОТ можуть бути прийняті нові, більш жорсткі правила щодо інтеграційних об'єднань.
Відносини з ЄС, євроінтеграція			
Нібито не завадить євроінтеграції; переорієнтація експортерів на ринок ЄЄП (вже спостерігається).	Можливо, подальша втрата європейських ринків для українських експортерів.	Посилення позиції України у відносинах з ЄС за рахунок підтримки Росії; перспективне формування утворення з елементами спільного ринку «ЄС – ЄЄП», що в підсумку сприятиме євроінтеграції, а не заважатиме їй.	Неможливість євроінтеграції: «двох різноспрямованих інтеграцій країна не витримає»; загальне погіршення відносин з ЄС у короткостроковій перспективі; ускладнення вступу до НАТО.
Наднаціональне регулювання, суверенітет			
Практично без наслідків		Без створення наднаціональних органів функціонування митного союзу неможливе.	Обмеження національного суверенітету України до втрати його
Промислова політика			
Активне залучення іноземних інвестицій.	Слабке стимулювання міжнародної виробничої кооперації.	Зниження собівартості виробництва за рахунок зниження цін на сировину (у першу чергу на енергоносії)	Жорстка, несиметрична конкуренція на внутрішньому ринку ЄЄП; закріплення напівсировинної орієнтації економіки.
Загальні зауваження			
Перегляд ролі та функцій СНД, ГУУАМ, ЄврАзЕС; значні втрати для бюджету Росії (до 7 млрд. дол. на рік); компенсація втрати частини ринків збуту в країнах-нових членах ЄС.		Українська позиція «проти» митного союзу зводиться до двох аргументів. Перший – при створенні митного союзу необхідно координувати позицію сторін щодо умов вступу до СОТ. Другий – Україна не зможе укласти угоду про вільну торгівлю з ЄС, увійти до його складу на правах асоційованого, а згодом і повноправного члена.	

Для України створення Єдиного економічного простору теоретично є вигідним, тому що ЄЕП передбачає повноцінну зону вільної торгівлі між її учасниками. Але Угоди про створення зони вільної торгівлі між Україною і Росією та іншими країнами СНД були підписані ще у 1994 році і ратифіковані всіма країнами СНД, окрім Росії.

Загальний базис взаємовідносин України і Росії визначений геополітичним станом обох країн, а також історичними, економічними, соціально-політичними, культурними вимірами. Водночас із зазначеними умовами інтеграції між Україною і Росією визначальним фактором залишається політичний. Саме політичні фактори то активізують співробітництво, то гальмують його. Визначення зовнішньополітичної стратегії країн має найбільший вплив на інтеграційні процеси в рамках СНД, особливо в найпотужніших його країнах – Росії та Україні. Так, результати порівняльного аналізу геополітичних пріоритетів Російської Федерації та України демонструють суть українсько-російських взаємовідносин (табл. 3).

Таблиця 3
Порівняльна характеристика геополітичних пріоритетів України і Російської Федерації (узгальнений досвід 1990–2005 років) [16, с. 164-165]

РОСІЯ	УКРАЇНА
Повернення статусу наддержави та формування нової євразійської потуги чи блоку на просторі колишнього СРСР	Виживання України як суверенної незалежної держави, зміцнення фундаментальних цінностей та інституцій, що забезпечують безпеку, соціокультурний прогрес та добробут
Приєднання до «великої сімки» й активна протидія розширенню НАТО	Пріоритетна орієнтація на інтеграцію до ЄС; поглиблення спеціального партнерства з НАТО
Зміна стратегічного балансу між атлантичною спільнотою (НАТО) і Росією як військово-стратегічною спадкоємицею СРСР, орієнтація на формування нової стратегічної біполярності	Посилення власного та колективного потенціалу стримування за рахунок участі в європейських структурах безпеки, укладання двосторонніх і багатосторонніх договорів; отримання відповідних гарантій безпеки
Формування нових стратегічних осей Євразії: Москва – ЄС, Москва – Тегеран, Москва – Пекін	Зміцнення стратегічного партнерства із США і зв'язків з країнами Західної Європи
Забезпечення доступу до «тепліх морів», насамперед через Іран	Підтримка та розвиток рівноправних, взаємовигідних економічних, політичних і соціокультурних відносин з Росією
Проведення політики, спрямованої на відновлення економічного та політичного домінування в державах Закавказзя і Середньої Азії	Зміцнення та консолідація особливих відносин із стратегічно важливими сусідами – Польщею, Туреччиною, Азербайджаном, Грузією, країнами Балтії, Вишеградської групи і Центральної Азії

РОСІЯ	УКРАЇНА
Нейтралізація країн Балтії і геополітична декомпозиція України; повна інтеграція Білорусії до складу Росії	Курс на альтернативне лідерство на пострадянському політичному просторі; активна кооперація з тими країнами, які вбачають в Україні надійного рівноправного партнера, позбавленого великодержавних амбіцій
Економічна та соціокультурна експансія в усі пострадянські країни, підтримка російськомовного населення, створення умов для політичного контролю та домінування Росії	
Стратегія зростання економіки на базі сировинних ресурсів; використання українського коридору для експансії на євrorинку енергоносіїв	Активна участь у створенні європейських і євразійських транспортних коридорів по осях Балтія – Чорноморський регіон – Близький Схід, Західна Європа – Україна – Закавказзя – Середня Азія – Китай. Використання цих коридорів для створення надійної багатоальтернативної системи постачання енергоносіїв і стратегічно важливої сировини
Використання ЗМІ для формування нової ідеології Росії у свідомості людей	
Протидія неконтрольованому іноземному економічному проникненню і всебічний захист економічного суверенітету.	

Як показано в таблиці, сучасною геополітичною стратегією Російської Федерації є відродження статусу наддержави за допомогою ефективного використання стратегічно важливих енергоресурсів, забезпечення політичного контролю та підтримки найбільших країн СНД – України, Білорусії, Казахстану, Туркменістану тощо. Стратегія України істотно відрізняється від російської: Україна прагне реалізувати ідеологію повернення до європейської спільноти як повноправного суб'єкта євроатлантичної геополітики на основі концепції багатовекторності. На досягнення зазначених цілей і спрямована зовнішня політика України і Росії, в тому числі і зовнішньоекономічна.

Одним з активних напрямків реалізації геополітичної стратегії України щодо розвитку рівноправних взаємовідносин з Російською Федерацією є створення такого економічного інтеграційного об'єднання, подібного Єдиному економічному простору. Можна сказати, що приєднання України до заяви президентів Росії, Білорусії і Казахстану щодо створення СЕП було більш обумовлено політичними факторами, аніж економічними, серед яких необхідно виділити:

- зміцнення позиції Президента України;
- послаблення стосунків з країнами ЄС щодо майбутнього членства;
- майбутні президентські вибори в Україні (вибори 2004 р.), в яких активізація російського напрямку зовнішньої політики забезпечила б підтримку провладного кандидата з боку найбільш населених східних та південних областей України.

Адже початок будь-яких інтеграційних рухів між країнами завжди перш за все має політичні інтереси влади, а вже потім оцінюються економічний, соціальний, культурний

ефекти для населення країни. І створення ЄЕП не є виключенням. Так, Росія, Білорусія, Казахстан на момент створення ЄЕП вже були членами інтеграційного об'єднання ЄврАзЕС, створеного у 2000 році на основі Митного союзу цих країн та Киргизстану і Таджикистану, між Росією і Білорусією був підписаний договір про митний союз між державами. Крім того, майже всі країни СНД, включаючи Україну, на початку 1990-х років підписали двосторонні угоди про зону вільної торгівлі і ратифікували їх, окрім Росії. Одним з фактів, який свідчить на користь саме політично обумовленого рішення щодо участі України в ЄЕП, є те, що Україна відмовилась від повноправної участі в ЄврАзЕС (Україна тільки спостерігач), хоча основна мета і засади даної організації майже однакові з ЄЕП. Так, головною причиною відмови України від участі в ЄврАзЕС було створення наднаціональних органів, що, на думку українських політиків, передбачає відмову від частини суверенітету держави, а згодом – і повну його втрату. Проте ЄЕП також передбачає створення наднаціональних органів, що призводить до втрати частини суверенітету. Як відомо з теорій інтеграції та світового досвіду, будь-яке інтеграційне об'єднання передбачає втрату частини суверенітету. Якщо взяти до уваги досвід Європейського Союзу, одного з найуспішніших інтеграційних рухів, можна побачити, скільки наднаціональних органів там діє, але це не є перешкодою для його розширення і, в принципі, для прагнень України бути членом ЄС.

В таких умовах Президент України, потужної держави, яка має унікальні геополітичні та геоекономічні можливості, прийняв складне, але важливе політичне рішення, яке полягає в активній співпраці з Росією з урахуванням сучасних глобалізаційних умов розвитку міжнародного співробітництва.

Розглянемо, що відбувається в Україні і яке ставлення до неї склалось у світової спільноти в період 2000–2007 років. Саме тоді відбуваються остаточне становлення державності України, повне визнання її як суверенного незалежного суб'єкта міжнародного співтовариства. В зазначений період Україна забезпечує економічне зростання, визначає внутрішні національні пріоритети, робить значний крок у напрямку ринкової економіки. Саме в цей період остаточно формується структура зовнішньоекономічних відносин України, векторами яких стають європейська інтеграція та розвиток і активізація добросусідських відносин з Російською Федерацією.

Період 2000–2007 років характеризується погіршенням взаємовідносин України із Заходом. Євросоюз висловлює задоволення становленням України як політично незалежної держави і закріпленням її орієнтації на західні економічні (ЄС, СОТ) та військово-політичні (ООН, НАТО) структури. Крім того, Європа підписала угоду про партнерство і співробітництво між Україною і ЄС, план дій, який поступово реалізується, ведуться переговори щодо вступу України до СОТ. Все це обумовило зниження уваги до України, тим більш що ЄС необхідно було підготуватись і прийняти 10 нових членів. Водночас європейські країни занепокоєні результатами економічних реформ і демократичних процесів в Україні, що знайшло своє відображення в документах ЄС, в яких не йдеться навіть про статус України як кандидата в асоційовані члени Євросоюзу. Таким чином, в найближчому майбутньому Україна залишається країною постсоціалістичного простору і є другим гравцем на політичній карті світу після Росії. Логічно, що в цих умовах доцільною є подальша розбудова взаємовідносин з Російською Федерацією.

В цей же час до влади в Росії приходять нове керівництво і розпочинає активну послідовну і прагматичну зовнішню політику відносно України, де Україна розглядається як сфера переважних геостратегічних інтересів Російської Федерації. Крім зазначеного українська політична еліта почала відходити від «неоімперських» поглядів на Росію і

стала розуміти, що основна загроза стабільності України йде не від Росії, а з кризи внутрішньої ситуації.

Все це в значному ступені вплинуло і на зовнішньоторговельні відносини України з Росією. Так, після постійного скорочення протягом 1990-х років, з початком нового тисячоліття загальний товарообіг між країнами виріс на 16,5%, було досягнуто домовленості у співпраці в ракетно-космічній галузі, літакобудуванні, створено спільний газотранспортний консорціум на основі транзитної мережі України тощо. Водночас проблемні питання ще залишились, це стосується постачання російських енергоносіїв до України та українського металопрокату на ринку Росії.

Неможливо не відмітити ще один фактор зближення України і Росії – вибори. В період 2000–2007 років відбуваються три важливі виборчі кампанії – вибори до Верховної Ради України в 2002 і в 2006 році та президентські вибори України в 2004 році. Можна сказати, що результати виборів народних депутатів 2002 року багато в чому визначили політичний курс України. Так, партії та кандидати в депутати, які підтримували російський вектор зовнішньої політики, отримали майже повну підтримку східних, центральних та південних регіонів України і створили більшість у Парламенті. Водночас партії та кандидати в депутати, які виступали за європейську інтеграцію та відмову від стратегічного партнерства з Росією, набрали найбільшу кількість голосів (за підтримки західних та північних регіонів): «Блок В. Ющенко «Наша Україна» – 70 мандатів, «БЮТ» – 22 мандати, але вони не змогли подолати проросійські настрої Верховної Ради [17].

На думку автора, саме результати виборів та байдужість Європи спонукали Україну до проведення переговорів з Росією щодо наповнення реальним змістом двосторонніх відносин з метою досягнення національних інтересів на світовому просторі. Результати таких переговорів не змусили довго чекати: Росія допомогла Україні вирішити продовольчу кризу, пов'язану з нестачею зерна, у середині 2003 року; 2003 рік був оголошений роком Росії в Україні; відбулися візити голів держав один до одного тощо. Але найголовнішим результатом була заява Президентів про створення ЄП 23 лютого 2003 року, що майже вивела з ладу європейські сили в Україні [12].

Створення ЄП викликало бурхливі дискусії в українській спільноті – здебільшого коментувати ЄП намагались політики, а науковці швидко розпочали ряд досліджень «за» і «проти» ЄП, намагаючись економічно обґрунтувати доцільність або недоцільність участі України в такому регіональному об'єднанні.

Протягом 2003–2007 років робота над створенням ЄП не переривалась і було досягнуто важливих домовленостей та підписано угоди. Але дискусії навколо ЄП не закінчуються і дотепер.

Президентські вибори 2004 року характеризуються високим ступенем конфліктності, неоднозначними політичними заявами, розгубленістю українського народу. В таких складних умовах український народ зробив свій вибір на користь європейських цінностей. Як наслідок Україна опинилась в стані очікування відкриття європейського коридору. З політичних трибун лунали переконливі заяви про вступ України до СОТ вже у 2005 році, а членом Євросоюзу країна стане у 2008 році, максимум у 2010 році. Помилки нового уряду країни, нові кризи економіки, розкол українського народу на Схід і Захід не тільки не відкрили, а й ще більше закрили доступ Україні до європейського ринку.

Наприкінці 2005 року знову на політичній арені постає питання ЄП і українсько-російських відносин взагалі. В Україні відбуваються вибори. Деякі науковці і політики вважають, що ЄП є безперспективним, що Україна не витримає такої багатовекторності, що про розвиток ЄП необхідно раз і назавжди забути, а будувати відносини з Російською

Федерацією слід виключно на двосторонній основі. Але автор даного дослідження не може погодитись з таким тлумаченням проблеми ЄЕП. В умовах, які склались в Україні та в її зовнішніх відносинах, відкидати інтеграцію з Росією неможливо, тому що тільки за допомогою активної співпраці з Росією Україна досягне економічного, політичного, соціального, науково-технологічного, культурного рівня, необхідного для рівноправного членства в ЄС. Адже Європа не прагне інвестувати в науково-технологічний прогрес України, у високотехнологічні галузі української економіки, в агропромисловий комплекс, а без цих важливих складових українська держава буде тільки сировинним придатком та безкоштовним транзитним коридором між Заходом та Сходом.

Необхідно відмітити, що багато українських політиків і науковців вже розуміють, що існують всі об'єктивні підстави для поглиблення взаємовідносин з Російською Федерацією. Навіть після обрання Президентом України В. Ющенко, який відкрито виступав і підтримував європейський напрямок зовнішньої політики України, російський вектор залишався пріоритетним. За словами В.Ющенко, стратегічне партнерство з Російською Федерацією є життєво необхідним для України, а участь в ЄЕП може врегулювати багато двосторонніх проблем, які існують між країнами. Таку саму позицію підтримує і нинішній Президент держави – В. Янукович. Водночас Президент України зазначає, що члени інтеграційного об'єднання «Єдиний економічний простір» повинні діяти виключно на рівноправних і взаємовигідних умовах, що треба зробити все можливе для збереження національних інтересів і пріоритетів всіх країн-учасниць ЄЕП.

З вищевикладеного можна зробити два важливих висновки:

1. Необхідно закінчити всі дискусії щодо того, вигідно чи невигідно Україні приймати участь в ЄЕП чи будь-якому іншому інтеграційному об'єднанні (митний союз, про що зараз ведуться активні дискусії), і зосередити зусилля на створенні дієздатної основи найвигіднішої з точки зору національних інтересів України співпраці між країнами-членами.

2. При аналізі і розробці економічно ефективних моделей реалізації національних інтересів України в рамках ЗВТ чи МС необхідно не тільки спиратися на економічну доцільність тих чи інших факторів, а й обов'язково враховувати політичні чинники впливу на розвиток України, світової спільноти.

Висновки. Розглядаючи практичні аспекти реалізації зони вільної торгівлі та/або митного союзу, необхідно виходити з тих економічних реалій, які склалися в країнах СНД сьогодні. По-перше, двосторонні відносини між Україною і Росією, Росією та деякими країнами СНД ускладнюються із рік в рік, що обумовлює невідкладність прийняття інтеграційної стратегії розвитку дво- та багатосторонніх відносин між державами. По-друге, зацікавленість виробників країн СНД один в одному залишається і з посиленням міжнародної конкуренції буде зростати. По-третє, для всіх країн СНД, а також для подальшого інтегрування України, Росії, Білорусії, Казахстану у світовий економічний простір гострим залишається питання енергозабезпечення. Таким чином, створення такого інтеграційного об'єднання, на кшталт ЄЕП, виключно на принципах ринкової економіки та демократії дасть можливість країнам-учасницям реалізувати національні інтереси на міжнародному просторі.

Література

1. Ballasa Bela (1961) The Theory of Economic Integration. R.D. Irwin
2. Meade James The theory of customs unions [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.seinstitute.ru/Files/Veh6-45_Meade.pdf

3. Европа перемен: концепции и стратегии интеграционных процессов: Монография / [Н.П. Шмелев и др.]; под. ред. Глухарева Л.И. – М.: Крафт+, 2006. – 352 с.
4. Сиденко В.Р. Глобализация – европейская интеграция – экономическое развитие: украинская модель: в 2-х т. - Т. 2: Европейская интеграция и экономическое развитие / В.Р.Сиденко. – К.: НАН Украины; Ин-т экон. и прогнозирова, 2011. – 448 с.
5. Olcott M.B., Åslund A., Garnett S.W. (1999) Getting It Wrong. Regional Cooperation and the Commonwealth of Independent States, Washington D.C.: Carnegie Endowment for International Peace.
6. Мунтиян В.И. Об интеграции Украины в цифрах / В.И. Мунтиян // Евразийская экономическая интеграция. - 2011. - № 3 (12). - С. 5-9
7. Макогон Ю.В. Участие Украины в различных интеграционных объединениях: совместное состояние и перспективы. / Ю.В. Макогон // Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків та залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект. Зб. наук. праць. Ч.1. – Донецьк: ДонНУ, 2004. —С.14–27.
8. Международные стратегии экономического развития: Учеб. Пособие / [Пахомов Ю.М., Лукьяненко Д.Г., Макогон Ю.В., Филиппенко А. С.].— К.: Знання, 2007. – 466 с.
9. Чужиков В.І. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія: Монографія. / В. Чужиков. – К.: КНЕУ, 2008. – 272с.
10. Угода між Урядом України і Урядом Російської Федерації про вільну торгівлю від 24 червня 1993 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kmu.gov.ua
11. Угода між Урядом України і Урядом Російської Федерації про створення зони вільної торгівлі від 14 квітня 1994 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kmu.gov.ua
12. Заява Президентів Республіки Білорусь, Республіки Казахстан, Російської Федерації і України. // Урядовий кур'єр. – 2003. - № 37.
13. Угода про формування Єдиного економічного простору [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kmu.gov.ua
14. Офіційний сайт Українського державного інформаційно – аналітичного центру моніторингу зовнішніх товарних ринків Центр «Держзовнішінформ» – www.ukrdzi.com.ua
15. Повідомлення Європейської комісії Європейській Раді і Європейському Парламенту «Широка Європа - сусідство: нова система відносин з нашими східними і південними сусідами» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kmu.org.ua
16. Дашевська О.В. Геоекономічні пріоритети України (синергетичний підхід): Монографія / О.В. Дашевська. – Д.: ДУЕП, 2009. – 248 с.
17. Офіційний сайт Центральної виборчої комісії України – www.cvk.gov.ua